

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНП “Державний університет “Київський авіаційний інститут”
Факультет комп’ютерних наук та технологій

Петрик В.М., Присяжнюк М.М, Черненко О.С., Карпович О.М.,
Закаблуковська О. О. та ін.

МАНІПУЛЮВАННЯ: ТЕХНОЛОГІЇ, ЗАСОБИ ВПЛИВУ ТА ШЛЯХИ ЗАХИСТУ

Навчальний посібник

За загальною редакцією
кандидата наук з державного управління, доцента,
члена-кореспондента Міжнародної академії богословських наук
ПЕТРИКА Валентина Михайловича
та
кандидата технічних наук, старшого наукового співробітника
ПРИСЯЖНЮКА Миколи Миколайовича

Київ – 2026

Рекомендовано Вченою радою
факультету комп'ютерних наук та технологій КАІ,
(протокол № 6 від 14 травня 2025 року)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

НОВИЦЬКИЙ Андрій Миколайович – доктор юридичних наук, професор;
НОВИЦЬКА Наталія Борисівна – доктор юридичних наук, професор

Маніпулювання: технології, засоби впливу та шляхи захисту:

П 29 Навчальний посібник / Петрик В. М., Присяжнюк М. М., Черненко О. Є.,
Карпович О. М., Закаблуковська О. О. та ін. За заг. ред. В. М. Петрика,
М. М. Присяжнюка. – К.: Видавничий центр “Кафедра”, 2026. – 336 с.

ISBN 978-966-370-302-2

У навчальному посібнику розкрито сучасні технології та засоби маніпулювання у різних сферах життєдіяльності людини, суспільства та держави. Проведено системний аналіз нейролінгвістичного програмування та окреслено можливі сфери його застосування. Окрему увагу приділено засобам, методам і сучасним технологіям соціальної інженерії, а також питанням захисту інформації від атак соціальної інженерії з урахуванням людського фактору.

Навчальний посібник рекомендовано для викладання дисциплін: *«Системи інформаційної зброї та технології інформаційної війни», «Інформаційно-психологічне протистояння», «Інформаційна безпека», «Інформаційна безпека держави», «Забезпечення інформаційної безпеки держави», «Основи інформаційної безпеки», «Основи кібербезпеки та захисту інформації», «Управління інформаційною безпекою», «Кібергігієна», «Інцидент-менеджмент у кіберпросторі»*. Посібник також може бути використаний у процесі викладання дисциплін *«Психологія» та «Безпека життєдіяльності»*.

Автори:

Петрик В.М.: задум, розділи 1,8; Присяжнюк М.М.: вступ, розділ 9; Черненко О.Є.: підрозділ 3.2.; Карпович О.М.: розділ 2; Закаблуковська О.О.: підрозділи 2.3, 3.3.; Гурсев В. О. підрозділ 3.4; Кальниш В. В.: підрозділи 4.3.; Давидюк А. В.: розділ 7; Васіліу Є.В. підрозділ 4.1, Кононович В.Г. підрозділи 6.1-6.2; Стайкуца С.В. підрозділи 5.1, 6.3; Рябуха О.М. підрозділи 5.2-5.3; Фесенко А. О.: підрозділ 4.2; Ільченко А.В. підрозділ 3.1.

УДК 316.625 (075.8)

ISBN 978-966-370-302-2

© Петрик В. М., Присяжнюк М. М., Черненко О.Є.,
Карпович О.М., Закаблуковська О. О. та ін., 2026
© Видавничий центр “Кафедра”, 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
Розділ 1. ВИЗНАЧЕННЯ БАЗОВИХ ПОНЯТЬ, ЩО ПОВ'ЯЗАНІ З МАНІПУЛЮВАННЯМ	7
1.1. Базові поняття щодо маніпулювання.....	7
1.2. Характеристика інформаційно-психологічних впливів та основні поняття, які пов'язані з маніпулюванням.....	17
1.3. Інформаційна безпека, захист від інформаційного впливу	24
Розділ 2. ФІЗІОГНОМІКА В ПРОЦЕСІ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ	28
2.1. Поняття, принципи, сутність і загальні положення методу фізіогноміки.....	28
2.2. Фізіогномічний аналіз психологічних особливостей об'єктів дослідження	30
2.3. Ефективні стратегії комунікації відповідно до фізіогномічного аналізу.....	89
Розділ 3. НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНЕ ПРОГРАМУВАННЯ В АСПЕКТІ КОГНІТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ І МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ.....	109
3.1. Нейролінгвістичне програмування: сутність і визначення	112
3.2. Еволюція нейролінгвістичного програмування.....	140
3.3. Психологічні напрямки, пов'язані з нейролінгвістичним програмуванням	151
3.4. Психологічні теорії суміжні з нейролінгвістичним програмуванням	156
3.5. Різні аспекти використання нейролінгвістичного програмування	164
Розділ 4. ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ПРИ ФОРМУВАННІ НАТОВПУ	191
4.1. Ідентифікація поняття “натовпи”, характерні його ознаки та типи.....	192
4.2. Умови (механізми) формування і збереження існування натовпу	201
4.3. Методи дослідження поведінки натовпу та контролю поведінки.....	213
Розділ 5. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ	241
5.1. Аналітичний огляд літератури.....	241
5.2. Сучасне застосування соціальної інженерії.....	242
5.3. Людський фактор як вразливість інформаційної безпеки.....	246

Розділ 6. ЗАСОБИ ТА МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ	250
6.1. Головні вектори нападу при проведенні атак за допомогою методів соціальної інженерії	250
6.2. Характеристика основних методів соціальної інженерії	253
6.3. Види атак із використанням соціальної інженерії	256
Розділ 7. СОЦІАЛЬНА ІНЖЕНЕРІЯ ЯК СКЛАДОВА СКЛАДНОЇ КІБЕРНЕТИЧНОЇ АТАКИ.....	263
7.1. Соціально-технічний контекст системи забезпечення кібербезпеки .	263
7.2. Історичні та термінологічні аспекти розвитку систем захисту інформації	264
7.3. Вразливості та загрози кібернетичним системам від соціальної інженерії	268
Розділ 8. ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ ВІД СОЦІАЛЬНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ З ВРАХУВАННЯМ ЛЮДСЬКОГО ФАКТОРУ	281
8.1. Базові методи захисту від атак за допомогою методів соціальної інженерії	281
8.2. Організаційні заходи.....	281
8.3. Питання, які повинні бути розглянуті в політиці ІБ	284
8.4. Особистісно-психологічний захист від застосування методів соціальної інженерії	290
Розділ 9. ІНФОРМАЦІЙНА ЗБРОЯ В СУЧАСНИХ ВІЙНАХ	307
9.1. Інформаційний простір як театр сучасних воєнних дій.....	307
9.2. Класифікація сучасної інформаційної зброї.....	312
9.3. Основні способи та методи застосування інформаційної зброї.....	322
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	327

ВСТУП

Початок XXI століття характеризується тим, що в пресі з'явилася значна кількість публікацій, присвячених інформаційно-психологічним технологіям. Особливої уваги серед таких технологій заслуговує прихований інформаційно-психологічний вплив, основним об'єктом якого є психіка людини. Одним із різновидів такого впливу є маніпулювання – вид психологічного впливу, майстерна реалізація якого призводить до прихованого формування в іншій людині намірів, що не збігаються з її реальними бажаннями.

Потрапивши в поле уваги засобів масової комунікації, тема маніпулювання свідомістю вийшла за межі суто наукових досліджень і суттєво розширила рамки публічної дискусії. Значні можливості впливу на свідомість як окремих індивідів, так і широких верств населення з'явилися завдяки розвитку засобів масової комунікації (преса, радіо, кіно, телебачення, Інтернет, реклама) та стрімкому прогресу сучасних технологій.

На сьогодні активно розробляються й удосконалюються технології впливу на мотивацію вчинків і поведінку людей, що ґрунтуються на принципах так званого «ненасильницького примушення». Відбувається маніпулювання людьми всупереч їхній волі, проте за формальної згоди, в інтересах обмеженого кола осіб або груп. Для цього використовується інформація, яка перетворюється на інструмент влади над людьми та один із ключових методів управління суспільством.

Системи й технології маніпулювання свідомістю, сформульовані, апробовані та концептуально оформлені ще у XIX столітті, у XX столітті, з розвитком науково-технічного прогресу, спричинили масове й глобальне маніпулювання суспільною свідомістю. За таких умов практично кожна людина стала об'єктом маніпулятивного впливу, водночас виявившись значною мірою неготовою до агресивних дій, спрямованих на її свідомість. Активне нав'язування ідей і викривлених уявлень про щастя, рівність і братерство, а також цілеспрямоване формування образу ворога в масовій свідомості мільйонів людей призвело до надзвичайно трагічних наслідків – світових воєн, революцій, економічних і соціальних криз, що принесли та продовжують приносити незліченні людські жертви. Попри усвідомлення масштабних наслідків маніпулювання, прагнення управляти масами людей не лише не зменшилося, а й значно посилилося. Сьогодні впливати на людину намагаються всі – від політиків найвищого рівня до звичайних комівояжерів.

У контексті збройної боротьби це відкриває можливість переходу від відкритого збройного протистояння до методів прихованої війни. Такий підхід передбачає використання інформаційного впливу на ключових операторів – осіб, які ухвалюють рішення, – з метою встановлення контролю та формування необхідної моделі поведінки протилежної сторони без фізичного знищення її

ресурсів і особового складу. Досягається це, передусім, шляхом цілеспрямованого впливу на керівництво супротивника, аж до маніпулювання його волею та свідомістю.

З розвитком людства відбувається еволюція воєн, з'являються нові форми й способи їх ведення. За межі традиційних уявлень виходить поняття «гібридної війни», у якій протиборчі сторони використовують увесь спектр можливих засобів і небезпечних прийомів – як силових, так і несилових. Основним змістом гібридної війни стає не фізичне знищення збройних сил противника, а деморалізація населення та нав'язування агресором власної волі всій державі.

Таким чином реалізується відома ідея китайського стратега Сунь-Цзи: *«Сто разів поборотися й сто разів перемогти – це не вершина воєнного мистецтва; скорити військо супротивника без бою – ось істинна вершина мистецтва»*.

Генерал-лейтенант Військово-повітряних сил США Д. Ласіка, автор монографії «Стратегічні наслідки гібридних воєн: теорія перемоги», виокремив характерні ознаки гібридних воєн:

по-перше, ключовою складовою гібридної війни є інформаційно-психологічний вплив, об'єктом якого стає насамперед суспільна свідомість, а не збройні сили чи інфраструктура;

по-друге, гібридні загрози мають нечітку форму, важко відокремлюються від навколишнього середовища, що суттєво ускладнює їх виявлення, ідентифікацію та протидію силовим діям агресора;

по-третє, гібридна війна посилюється активним використанням особливостей місцевості, зокрема міського середовища, що підвищує руйнівні наслідки конфлікту;

по-четверте, у гібридній війні застосовується повний спектр засобів впливу – як інформаційно-психологічних, так і військових.

Аналізуючи події, пов'язані з агресивною політикою РФ, можна стверджувати, що з 2014 року ведеться гібридна війна проти України, використовуючи всі зазначені вище характерні ознаки.

При цьому інформаційно-психологічний складовий надається особливо важливе значення: застосовуються різноманітні форми та способи маніпулятивного впливу як на власне населення та війська, так і на населення й особовий склад Збройних Сил України з метою досягнення загарбницьких цілей.